

prof. dr. Sonja
Kump,
Filozofska
fakulteta
Univerze v
Ljubljani

MEDNARODNE AKTIVNOSTI UNIVERZ V POGOJIH NARAŠČAJOČE TEKMOVALNOSTI

Regulative svobodnega trženja WTO-GATS

POVZETEK

Članek obravnava konceptualno razumevanje izrazov globalizacija in internacionalizacija ter njuno uporabo v kontekstu visokega šolstva. Avtorica v tej zvezi obravnava Bolonjsko deklaracijo in predpostavlja, da bo bolonjski proces bolj kot kooperativno internacionalizacijo pospešil kompetitivno internacionalizacijo in posledično komercializacijo visokega šolstva. S tem bo ogrožena ideja evropske tradicionalne univerze in Evropi preti nevarnost, da bo izgubila eno svojih prednosti. V posebnem poglavju analizira regulative svobodnega trženja WTO-GATS, ki na področju izobraževanja vključujejo pet kategorij: osnovnošolsko, srednješolsko in visokošolsko izobraževanje, izobraževanje odraslih ter druge izobraževalne storitve. Sledi razmislek o možnostih prostega visokošolskega trga v Sloveniji in o tem, ali bodo tradicionalne univerze preživele sedanje pritiske globalne kompetitivne naravnosti.

Ključne besede: globalizacija, internacionalizacija, univerza, bolonjski proces, WTO-GATS, prosti izobraževalni trg

Čeprav sta danes globalizacija in internacionalizacija med ključnimi problemi mednarodne dejavnosti v visokem šolstvu, uporaba obeh strokovnih izrazov na tem področju še vedno ni usklajena. Tako internacionalizacija kot globalizacija se uporabljata v analizah naraščajočih mednarodnih dejavnosti visokega šolstva, kot so na primer transnacionalno izobraževanje, izmenjava informacij in komunikacijskih tehnologij, virtualne univerze, zagotavljanje kakovosti na mednarodni ravni, regionalna in medregionalna sodelovanja, nastajanje nove izobraževalne ponudbe, problem enakosti in dostopnosti itd.

Kljub temu pa je med izrazoma globalizacija in internacionalizacija pomembna razlika. Oba izraza je potrebno razumeti glede na koncept, če želimo pravilno doumeti raznolike in kompleksne probleme, s katerimi se sooča visoko šolstvo po vsem svetu. Kakšna je torej razlika med globalizacijo in internacionalizacijo na področju visokega šolstva?

GLOBALIZACIJA NA PODROČJU VISOKEGA ŠOLSTVA

Izraz *globalizacija* postaja vse bolj kočljiv in protisloven pojem. Uporabljajo ga tako

strokovnjaki kot politiki najrazličnejših prepričanj. Nanj lahko gledamo iz različnih perspektiv, na primer perspektive globalne kulture, globalnega kapitalizma, politične ali ekonomske perspektive. Perspektiva globalne kulture se ukvarja predvsem z dialektičnim spreminjanjem individualne in nacionalne identitete znotraj porajajoče se globalne (običajno zahodne) kulture, odtod razmerje med globalnim in lokalnim oziroma tako imenovana globalno-lokalna zveza. Iz politične perspektive naj bi procesi globalizacije sčasoma spremenili nacionalne države v enote brez vpliva in moči, njihova vloga pa bo nekega dne popolnoma nepomembna (Wende, 2001). Perspektiva globalnega kapitalizma pojasnjuje tako razvoj transnacionalnih korporacij kakor tudi nastanek transnacionalnega kapitalističnega razreda, ki prevzema vlogo globalnega vladajočega razreda. Predstavniki omenjenega razreda razglashajo, da je nadaljnji razvoj ekonomske globalizacije neizogiben in ne dopušča nobene druge poti (Welch, 2002). Iz te perspektive je globalizacija predstavljena kot nekaj skoraj dokončnega in neizogibnega, kar izključuje možnost človeškega delovanja. V tem smislu je globalizacija bolj nekakšna zunanja sila narave, na katero človek nima dosti vpliva (Brown, 1999).

Globalizacija v širšem pomenu besede pomeni vse večje težnje po transnacionalni vključenosti (Altbach, 2002). To vključuje množično visoko šolstvo, nekakšen globalen trg za študente, za visokošolske učitelje in najvišje izobražene kadre ter globalni dostop do novih, spletno zasnovanih tehnologij. Welch med dejavnike globalizacije uvršča trženje z mednarodnimi programi in dejavnostmi – pred-

vsem kot dokaz za tako imenovani akademski kapitalizem z vpeljavo potrošniške in tržne naravnosti (Welch, 2002).

V kontekstu globalizacije si univerze prizadevajo doseči uspeh na globalni ravni. Da bi ta cilj dosegle, morajo ponovno pretehtati vprašanja, ki se nanašajo na akademsko delovno silo (več pogodbenih zaposlitev, zaposlitev za določen čas in druge kratkoročne rešitve), na zmanjšanje akademskih prejemkov (plačil, honorarjev), krčenje javnih sredstev za (temeljne) raziskave, komercializacijo izobraževanja in znanja ter krepitev akademskega dela (Welch, 2002). Vse več je partnerskih poslovnih navez z zabaviščno in tehnološko-komunikacijsko industrijo, kar še posebej velja za angleško govoreči svet – vse to v bitki za povečanje deleža na mednarodnem tržišču. Stanje je zaskrbljujoče, načeti sta tako individualna kot univerzitetna avtonomija, pa tudi obseg in kakovost programov (ali *produktov*, kot se sedaj pogosto imenujejo), ki iz tega izhajajo. Welch opozarja, da bi bilo nadaljnje stopnjevanje akademskega dela – kar je izgleda posledica tega procesa, ki še dalje zmanjšuje zmožnost za individualno in kolektivno kritiko ter širšo kritiko sistema – zaskrbljujoče za vse tiste, ki jih skrbi prihodnost univerze (Welch, 2002).

Kot poudarja Altbach, je sedanji trend v globalizaciji visokega šolstva sprožanje številnih neenakosti. V svetu, ki se deli na mestne centre in periferijo, postajajo mestna središča vse

Med izrazoma globalizacija in internacionalizacija obstaja pomembna razlika.

Ali lahko že govorimo o akademskem kapitalizmu?

Toda globalizacija ni naraven proces: je rezultat procesa, ki vključuje resnične akterje – ekonomske in politične – s svojimi realnimi interesi (Robertson, Bonal, Dale, 2002). Razprava, ki vključuje razumevanje globalizacije kot širjenje globalnega kapitalizma, še najbolj prispeva k boljšemu razumevanju sodobnih reform v visokem šolstvu, ki so povezane s privatizacijo, deregulacijo, fleksibilnostjo, diferenciacijo in še posebej internacionalizacijo univerze.

Pri globalizaciji visokega šolstva se poudarja tudi pomembnost internacionalizacije institucij. Po Altbachu (2001) bodo mednarodne iniciative, na primer nastajanje velikih poslovnih korporacij, še nadalje vplivale na globalni akademski razvoj. Manj pa je jasno, v kakšno smer bodo krenile tovrstne spremembe in v kolikšni meri bo to v prid javni blaginji na globalnem trgu visokega šolstva.

močnejša in vse dominantnejša, obrobje pa vse bolj marginalizirano. Norme, vrednote, jezik, znanstvene inovacije in vsi drugi produkti znanja, ki se kopičijo v deželah v središčih dogajanja, izrinejo druge nove ideje in nove prakse. Tradicionalna akademska središča postajajo vse močnejša in vse dominantnejša, še posebej velja to za angleško govoreče dežele. Zato se tako visokošolski sistemi kakor tudi posamezne univerze vse težje neodvisno razvijajo na vedno bolj kompetitivno naravnem in hitro premikajočem se globalnem visokošolskem prizorišču (Altbach, 2001).

Bistvo povezave med visokim šolstvom in globalizacijo je v sedanjem zgodovinskem trenutku odnos med globalno usmerjeno politično ekonomijo in nacionalno državo. Številni politiki razglashajo, da globalizacija spodbuja kakovost in inovativne pristope v delovanju visokošolskih institucij. Zagovarjajo prodor tržišča na področje visokega šolstva, ker menijo, da tržna naravnost spodbuja raznolikost programov, kar avtomatično izboljša njihovo usklajenost s trgom dela. Zaradi kompetitivne naravnosti pa se izboljšuje tudi kakovost ponujenih programov.

Na področju visokega šolstva so najpomembnejši pokazatelji internacionalizma pristna vzajemnost in medsebojni kulturni odnosi v okviru mednarodnih dejavnosti univerze, ki se vpeljujejo tako s pomočjo tujih kot tudi lokalnih študentov ter drugih nekomercialnih dejavnosti (Welch, 2002). V tej zvezi je zanimiva definicija Knighta, ki internacionalizacijo opredeljuje kot proces integracije mednarodne in medkulturne dimenzije v poučevanju, raziskovanju in ostalih izobraževalnih storitvah posamezne visokošolske institucije (Knight, 2003).

Na srečanju vodstev evropskih univerz so globalizacijo označili kot zunanji makro-socialno-ekonomski proces, na katerega na ravni institucije ne moremo vplivati, internacionalizacijo pa kot notranji odgovor, ki izhaja iz politične usmeritve. Internacionalizacijo torej lahko oblikujemo na ravni visokošolske institucije in nanjo tudi vplivamo (Wende, 2001).

INTERNACIONALIZACIJA VISOKEGA ŠOLSTVA

Internacionalizacija se nanaša bolj na proces naraščajočega sodelovanja med državami in dejavnostmi, ki se širijo preko meja, ter odraža ureditev v svetu, v katerem nacionalne države še vedno igrajo osrednjo vlogo (Scott, 1998). Welch opozarja, da je ključni element v mednarodno obarvanem sistemu vrednot doseganje cilja mednarodne moralno-politične ureditve, ki je osnovana na spoštovanju razlik, socialni pravičnosti in medsebojnem spoštovanju tako znotraj posameznih narodov kot med njimi samimi, medtem ko je nadvlada močnih nad šibkimi (to se pravi politično in ekonomsko močnih narodov nad manj razvitimi) nesprejemljiva (Welch, 2002).

Po Altbachu se internacionalizacija visokega šolstva nanaša predvsem na posebne politike in iniciative posameznih dežel in visokošolskih ustanov ali pa visokošolskih sistemov, ki se ukvarjajo z globalnimi trendi (Altbach, 2002). Kot primer internacionalizacije navaja visokošolske politike, ki se nanašajo na novačenje tujih študentov, sodelovanje z visokošolskimi ustanovami ali visokošolskimi sistemi v drugih deželah ter ustanavljanje podružničnih kampusov na tujem.

Ilustrativni primer internacionalizacije univerze je Dearingova izjava, da bo eden pomembnih pokazateljev uspešnosti univerz 21. stoletja prav internacionalni profil institucij, njihova mednarodna dimenzija. Toda pomembno je, da univerze razmislijo, kakšne vrste internacionalizacija bo to in kakšno ceno

bodo morale plačati zanjo (Dearnig v Welch, 2002). Ti dve vprašanji na eni strani trčita ob ideal univerze 20. stoletja – mednarodno sodelovanje, ki ga je narekoval tedanji svetovni red s podpiranjem miru in socialne pravičnosti, na drugi strani pa se soočata z naraščajočo integracijo univerze (in drugih institucij v javnem sektorju) v svet neregulirane globalne poslovnosti, katere življenjska filozofija je »vedno zmagati«, in ki je zelo odklonilna do kakršnihkoli omejitev na prostem trgu.

Wit dokazuje, da je bilo na področju visokega šolstva že od nekdaj tako ali drugače prisotno mednarodno sodelovanje, ki sega daleč nazaj, vse do nastanka prvih univerz v srednjem veku. Vendar pa internacionalizacija nikoli ni bila eden primarnih ciljev akademskega sveta (Wit, 2002). Motivi in želje po internacionalizaciji so se v preteklosti spreminjale. V Evropi je internacionalizacija postala pomembna ob rojstvu Evropske skupnosti. Tedaj se je namreč pojavila potreba po oblikovanju visokošolskega sistema, ki ne spodbuja le mobilnosti med državami in študenti ter gradi občutek pripadnosti Evropi, temveč spodbuja tudi težnjo po tekmovanju po vsem svetu.

EVROPSKI ODZIV NA GLOBALIZACIJO: BOLONJSKA DEKLARACIJA

S pojavom globalnega visokošolskega trga v drugi polovici devetdesetih let dvajsetega stoletja in obenem z naraščajočo mednarodno kompetitivno naravnostjo se pojavlja tudi potreba po utrjevanju položaja evropskega visokega šolstva. Tako imenovano *evropeizacija* so v veliki meri narekovali ekonomski imperativi v kontekstu globalizacije. To je tudi razlog, da je spreminjajoči se evropski trg dela postal glavna gonilna sila v evropeizaciji visokega šolstva. Evropski ministri s področja izobraževanja so se zavezali, da bodo povečali mobilnost, ki vključuje izmenjavo študentov, visokošolskih učiteljev, raziskovalcev in di-

plomantov, ter tako povečali mednarodno privlačnost svojih visokošolskih sistemov. Razvijali naj bi tudi skupne diplome in usklajene izobraževalne programe. Evropska skupnost se je zavzela za internacionalizacijo s podpisom Bolonjske deklaracije. Prevladovanje javno financiranih visokošolskih institucij po vsej Evropi, centraliziranih politik v nekaterih evropskih državah ter nadziranje vpisa

študentov – vse to je tekmovanje med visokošolskimi institucijami zmanjšalo na minimum. Vendar se zadeve spreminjajo, kajti evropski akterji tega področja iščejo možnosti za spodbujanje konkurenčnosti, na primer s tem, da uvajajo diplomo prve stopnje (po treh letih študija), kar študentom omogoča večjo prožnost in več izbire tako doma kot na tujem. Bolonjska deklaracija (1999) je sprožila presenetljiv dinamičen proces približevanja na evropskem visokošolskem področju. Deklaracija napoveduje vzpostavitev Evropskega visokošolskega prostora do leta 2010, in sicer z uvajanjem sistema diplom (izhajajoč iz dveh ciklov), s postavitvijo sistemov kreditnih točk in zagotavljanja kakovosti ter tudi z odstranjevanjem ovir pri omejevanju mobilnosti. Evropska komisija spodbuja »evropske dimenzije visokega šolstva« s pomočjo sredstev, zbranih iz programov in projektov za mobilnost in sodelovanje, kot so ERASMUS, SOCRATES, LEONARDO, TEMPUS in drugi. Evropske akcije na področju visokega šolstva so se v zadnjem desetletju razširile s prepletanjem visokošolskih politik različnih držav in s preseganjem geografskih meja. Povečana mednarodna konkurenčnost je vlade posameznih držav dobesedno prisilila, da so povečale sodelovanje z namenom, da bi dosegle večjo povezanost med visokošolskimi sistemi,

Želje po internacionalizaciji so se v visokem šolstvu pogosto spreminjale.

Kakšno evropeizacijo visokega šolstva si želimo? Liberalno ali nadzorujočo?

Evropa na področju visokega šolstva išče lastno pot med Scilo in Karibdo.

Evropa pa pri tem predstavlja raven skupnega sodelovanja. Večja potreba in pripravljenost za sodelovanje sta doprinesli k premagovanju različnih bojazni, ki so se porajale zaradi

strahu pred morebitno okrnjeno samostojnostjo. Odpor do usklajevanj in standardizacije pa, kot kaže, še vedno ostaja. Znotraj bolonjskega procesa so redki tisti, ki zagovarjajo visokošolski sistem na evropski ravni tako, da bi ga nadzorovala država, prav tako pa so

redki tisti, ki podpirajo popolnoma liberaliziran in dereguliran visokošolski sistem. Številni se bojijo – predvsem v državah, kjer stroga državna regulacija pomeni zagotavljanje univerzalnosti diplom in programov – obširnega prenosa kompetenc na naddržavno raven kot posledico neke anonimne, distančne birokracije. Želijo si le minimalne politične usklajenosti glede bistvenih vprašanj, pri tem pa naj vpliv posamezne države ostane nedotaknjen. Drugi pa se zavzemajo za liberalnejša stališča, kjer so zakoličeni le bistveni elementi sistema, ki zagotavljajo socialne pravice študentov in skupnosti, dopuščajo pa večjo avtonomijo visokošolskih institucij in zagotavljajo razvoj raznolikega visokega šolstva.

Toda evropeizacija visokega šolstva je na pohodu, tempo narašča in ponudba na državni ravni ni več ekskluzivna notranja zadeva. Trenutno smo sredi bolonjskega procesa – morda si s tem lahko razložimo rahla oklevanja v procesu, s katerimi se danes soočamo –, znotraj katerega moramo vzpostaviti ravnotežje med združujočimi ambicijami bolonjskega procesa in željo po raznolikosti in avtonomnosti.

Odnos med evropskim približevanjem in globalizacijo v visokem šolstvu je ambivalenten: na eni strani je ambicija bolonjskega procesa, ki želi utrditi konkurenčnost evropskega visokega šolstva na globalnem tržišču in s tem konkurirati pri izvažanju visokošolskega študija zelo aktivnim anglo-saksonskim deže-

lam. Na drugi strani pa je poudarek na javnem visokošolskem študiju, kar je v nasprotju s konkurenčnostjo na globalnem tržišču; toliko bolj, ker se je EU zavezala visokošolskemu študiju v Svetovni trgovinski organizaciji oziroma splošnemu sporazumu o trženju storitev (v nadaljevanju WTO-GATS).

Zelo težko bo pridobiti koherenten, smiseln in sprejemljiv evropski odgovor na pogajanja WTO-GATS, ki bo upošteval evropsko skrb za enakost in dostopnost ter evropskih univerz ne bo v celoti prepuščal globalnemu tržišču, hkrati pa tudi ne bo zapadel v popolno zaščitništvo ali podpihovanje ambivalentnosti v zasebnih aktivnostih raznih institucij. Po Wendeju (2001) Evropa išče svojo lastno pot med Scilo akademskega kapitalizma in Karibdo zaščitništva. Kljub temu se moramo zavedati, da Bolonjska deklaracija ni univerzitetni izum – njeni pobudniki so bili politiki. Kot kaže, bo bolonjski proces namesto kooperativne internacionalizacije bolj pospešil kompetitivno internacionalizacijo in posledično komercializacijo visokega šolstva, to pa pomeni, da bo ogrožena ideja evropske tradicionalne univerze in bo Evropa s tem izgubila eno svojih prednosti.

KOMERCIALIZACIJA VISOKEGA ŠOLSTVA IN REGULATIVE SVOBODNEGA TRŽENJA WTO-GATS

Kompetitivna internacionalizacija in globalizacija poudarjata naraščajočo komercializacijo visokega šolstva, ki že dosega globalni trg. Visokošolski študij se vse bolj pojmuje kot komercialni izdelek, ki ga lahko kupimo in prodamo tako kot vse druge dobrine. Eden glavnih pokazateljev komercializacije je sprememba odnosa do visokega šolstva, na katerega danes gledamo kot na »zasebno dobrino«, koristno vsem tistim, ki so v študijskem procesu (Altbach, 2001). Tudi javne univerze so ponekod v procesu privatizacije,

in sicer zato, ker se od njih pričakuje, da bodo vse več finančnih sredstev ustvarile same. V tem kontekstu je logični razvoj privatizacija javnih univerz, kar pomeni prodajo produktov znanja, partnerstva z velikimi korporacijami in tudi naraščanje plačila za študij.

Rezultat opisanega trenda je pojav tako imenovanega transnacionalnega visokega šolstva. Nastop transnacionalnih visokošolskih institucij omogoča hitro in učinkovito širjenje novih programskih in drugih novosti z namenom, da se čim hitreje zadovoljijo potrebe študentov in nacionalnega gospodarstva dežel, ki jim primanjkuje ustreznih ponudnikov visokošolskega študija (Altbach, 2001). Primeri transnacionalnega visokega šolstva so na primer tako podružnice na tujem, v različnih deželah, kakor tudi skupni dodiplomski programi s tujimi univerzami ali velikimi korporacijami. Pri posredovanju določenega izobraževalnega programa se delno ali pa tudi v celoti uporablja učna tehnologija za učenje na daljavo. Vse bolj narašča število ameriških in evropskih univerz, ki uporabljajo spletno učenje na medmrežju za posredovanje študijskih programov preko meja – bodisi za ustvarjanje dobička, bodisi za povečanje njihovega mednarodnega ugleda (Altbach, 2002). Možnost za doseganje neomejenega tržišča s pomočjo učne tehnologije za učenje na daljavo je zelo vabljiva za komercialne ustvarjalce izobraževalnih programov, ki v tem vidijo dobičkonosen posel.

Vse bolj narašča število študentov, ki se preko spleta vpisujejo v izobraževalne programe na daljavo. Narašča tudi število visokošolskih institucij, ki v tujini ponujajo široko paleto programov, študentje pa ob vpisu običajno bolj malo vedo o podrobnostih in kakovosti tako programov kot ustanov, ki programe ponujajo (Altbach, 2000). V zvezi s tem Noble ugotavlja, da je globalna strategija elektronskega trženja visokošolskega študija naravnana predvsem na razmišljanje o finančni učinkovitosti, kajti ko program postavijo na mrežo, ga želijo

V današnjem času, ko zakoni trga širijo težnjo po internacionalizaciji po vsem svetu, si univerze prizadevajo, da bi postale privlačne tudi za študente z drugih celin. S ciljem povečanja svoje globalne razsežnosti se povezujejo z univerzami iz drugih dežel. To pogosto pomeni poučevanje v angleškem jeziku poleg v svojem lastnem, razvijanje različnih načinov učinkovite promocije visokošolskih programov, obravnavanje intelektualne lastnine kot tržnega blaga, sprejemanje strategij velikih korporacij, katerih glavni cilj je dobiček (Altbach, 2002). Takšna iniciativa v veliki meri prihaja iz razvitega sveta in se širi v srednje razvite dežele in dežele v razvoju (Kelsey, 2003; Ginsburg idr., 2003).

oglaševati kolikor mogoče na široko, zato da bi pokrili stroške in ustvarili čim večji dobiček (Noble, 1998). Bolj kot vsebina izobraževanja ali vpeljava demokratičnosti z omogočanjem vse večjega dostopa širših skupin študentov jih zanima nova učna tehnologija, in sicer izključno zaradi koristi. Kot opozarja Altbach, gibanje za transnacionalnost visokega šolstva ne prispeva ravno veliko k internacionalizaciji visokošolskega študija širom po svetu (Altbach, 2000). Produkti znanja se prodajajo preko meja, vendar pa je le malo medsebojne iz-

Informacijska tehnologija omogoča komercialnim ponudnikom izobraževanja donosen posel.

Transnacionalne visokošolske institucije delujejo v zelo nereguliranem okolju. Človek je lahko resno zaskrbljen zaradi slabe izvedbe programov, ki jih ponujajo. Primer vprašljive kakovosti tovrstnega izobraževanja je predstavila Reichmanova v članku, ki poroča o »tuji invaziji« na izraelsko visoko šolstvo (Reichman, 2000). V letu 2000 je le 56 odstotkov od 199.000 izraelskih študentov študiralo na eni od sedmih glavnih univerz v državi, medtem ko je 44 odstotkov študentov študiralo na različnih podružnicah tujih univerz (večina na ameriških ali britanskih), ki so bile v Izraelu odprte šele v zadnjem desetletju. Nekateri teh podružničnih kampusov, ki pripadajo tujim akademskim institucijam, ponujajo »instant« diplome, ki v ničemer ne upoštevajo akademskih standardov, institucije nimajo osnovne opreme, kot so knjižnice, računalniki ipd., pa tudi kompetentnost učiteljskih kadrov je pogosto sporna.

menjave idej in še manj dolgoročnega znanstvenega sodelovanja, izmenjave študentov ali fakultet in podobno. Osnovni motiv za vzpostavitev transnacionalnih visokošolskih iniciativ je največkrat le želja po zaslužku.

Je v dereguliranem sistemu sploh mogoče zagotoviti nadzor nad kakovostjo šolstva?

Dodatna komercializacija je očitna pri novejših programih tistih ponudnikov visokošolskega študija, ki delajo izključno za dobiček. Takšen primer je Univerza Phoenix v Združenih državah Amerike – zasebna visokošolska institucija, ki najavlja ambiciozne načrte za vzpostavitev 'verige kampusov po vsem svetu' (Welch, 2002). Welch za ilustracijo navaja primer enega od takšnih kampusov, ki so ga odprli v Kanadi in je že prevzel številne študente s tradicionalnih univerz. Takšne univerze, kot je Phoenix, delujejo na komercialni osnovi, to je na osnovi dobičkonosnega podjetništva. Niso raziskovalne insti-

tucije in tudi ne nudijo številnih storitev, ki so jih deležni študentje na državnih univerzah. Kot pravi Altbach, so to le stroji za proizvodnjo diplom, ki ponujajo programe, narejene po meri specifičnih tržišč (Altbach, 2000).

Vsi ti trendi h komercializaciji, še posebej pa predlogi Svetovne trgovinske organizacije (World Trade Organization – WTO) za še večjo nadaljnjo deregulacijo in globalizacijo izobraževalnih trgov, močno ogrožajo javno naravo in tradicionalne socialne namene visokega šolstva. WTO s svojim Splošnim sporazumom o trženju storitev (General Agreement on Trade in Services – GATS), ki se zavzema tudi za svobodno trženje izobraževalnih storitev izven meja, predstavlja močno grožnjo tako tradicionalnim idealom univerze kot tudi nadzoru izobraževanja na državni oziroma institucionalni ravni. GATS se zavzema za zagotavljanje odprtosti tržišč izobraževalnim dejavnostim, tako tistim, ki jih bodo izvažali, kot tistim, ki jih bodo uvažali. Odpravlje-

ne bodo tudi številne omejitve za vse države, ki bodo podpisale poseben protokol. Če bo WTO prevzel nadzor nad visokim šolstvom, zelo verjetno ne bo več dovoljeno uporabljati že obstoječih mehanizmov za nadzor kakovosti in akreditacij, ki zaenkrat v številnih državah še delujejo – vsaj za vse ponudnike transnacionalnih izobraževalnih programov ne.

WTO postaja središče, kjer dobijo vplivne države priložnost, da so v prevladi in oblikujejo pravila igre (na primer s pomočjo organizacij, kot so Globalno združenje za transnacionalno izobraževanje – Global Alliance for Transnational Education –, ali s pomočjo mednarodnega sporazuma, kot je Sporazum severnoameriškega svobodnega trgovanja – North American Free Trade Agreement). V globalnem gospodarstvu pa nekatere države načrtujejo, da bodo svoje izobraževalne sisteme odprle navzven, na globalno tržišče, in s tem privabile tuje investitorje (Robertson, Bonal, Dale, 2002).

Pravila Svetovne trgovinske organizacije (WTO) in določila Splošnega sporazuma o trženju storitev (GATS) so zakonsko zavezujoča. Obstaja pa nevarnost, da bodo regulacije, ki se nanašajo na visoko šolstvo, vključili v mednarodni sporazum brez posebnih analiz. Ko nekaj postane del režima WTO regulacij, hkrati postane predmet kompleksnih uredb. Posledice za visoko šolstvo so ogromne, ne le zaradi vrste novih mednarodnih pravil, temveč tudi zato, ker so univerze opredeljene na popolnoma nov način (Altbach, 2001).

Ob upoštevanju vseh predpisov WTO se GATS poslovanja v izobraževanju loteva na dva načina (Robertson, Bonal, Dale, 2002). Najprej določi splošni okvir obveznosti, ki so enake za vse države članice. Ta okvir narekuje, da ne bi smelo biti nikakršne diskriminacije v prid nacionalnim ponudnikom, kakor tudi ne nikakršne diskriminacije med drugimi partnerji, podpisniki sporazuma. Poleg tega GATS opredeljuje specifične obveznosti za vsako državo članico, za vsak sektor posebej

in določa obseg, v mejah katerega tuji lahko poslujejo z določeno državo.

Med pripravami za nadaljnja pogajanja v zvezi s trgovanjem storitev je WTO pripravila

posebno Temeljno noto o izobraževalnih storitvah (Background Note on Education Services, 1998), ki razlaga pogoje trženja in poslovanja v izobraževanju ter hkrati ugotavlja določene ovire pri povečani dostopnosti do tržišč s strani zasebnih izobraževalnih institucij. V WTO vse te listine ločujejo glede na pet glavnih kategorij: osnovnošolsko

izobraževanje, srednješolsko izobraževanje, visokošolsko izobraževanje, izobraževanje odraslih in druge izobraževalne storitve. Visokošolski študij vključuje dve skupini: prva se nanaša na poučevanje praktičnih spretnosti po srednji šoli, npr. diplome nižjih stopenj in ustanove za poklicno usposabljanje, druga skupina pa se ukvarja bolj s poučevanjem teorije, ki ga izvajajo univerze, kolidži in specializirane strokovne šole.

Med dejavnosti, ki so zakonsko zaščitene znotraj GATS-a, sodijo predvsem štirje načini trženja v izobraževanju:

1. Poslovanje zunaj meja vključuje vse oblike programov, ki jih posredujemo na daljavo ali preko spleta (medmrežja), in tudi vsako študijsko gradivo, ki ga pošiljamo preko nacionalnih meja.
2. Delovanje v tujini pomeni vključevanje v glavnem tujih študentov in je najpogostejša oblika trženja izobraževalnih storitev.
3. Komerzialna naravnost pomeni dejansko prisotnost tujih vlagateljev v gostujoči deželi. To pomeni, da tuje univerze pripravijo programe ali v celoti ustanovijo institucijo v drugi tuji deželi.
4. Prisotnost fizičnih oseb pomeni, da se lahko ponudniki izobraževalnih storitev prosto gibljejo od države do države.

V pogajanjih o prostem trgovanju izobraževalnih storitev je primarni cilj svobodno trženje visokošolskih storitev.

Stopnje dostopnosti tujih trgov so dokumentirane v poročilu o liberalizaciji visokega šolstva v Švici (Cottier, Breining-Kaufmann, Kennett, 2003). Le 44 od skupaj 144 članic WTO se je zavezalo izobraževanju in od teh se jih je le 21 odločilo za visokošolsko izobraževanje. To so Avstralija, Kongo, Kostarika, EU, Madžarska, Jamajka, Japonska, Lesoto, Liechtenstein, Mehika, Nova Zelandija, Norveška, Panama, Sierra Leone, Švica, Trinidad in Tobago, Turčija ter v letu 2003 še kandidatke za članice EU: Češka, Poljska, Slovaška in Slovenija. Le šest držav podpisnic se je odločilo za prve tri načine trženja izobraževalnih storitev: Avstralija, Kongo, Lesoto, Nova Zelandija, Slovenija in Švica.

Za vsakega od teh načinov je WTO identificirala ovire pri trženju, ki jih bo še ugotavljala med nadaljnjim potekom procesa progresivne liberalizacije. Ovire pri trženju predstavljajo vse subvencije javnemu visokošolskemu sistemu, ki otežujejo možnosti privatnih ponudnikov v tekmovanju za študente. Če bodo ovire, ki jih na področju izobraževalnih storitev ugotavlja WTO-GATS, odstranjene, se bodo države podpisnice soočile z možnostjo različnih izidov. Če se bo država zavezala pravilom

GATS-a, še posebej seveda v izobraževalnem sektorju, bo to pomenilo, da bo tujim ponudnikom dovoljen vstop in posledično njihovo delovanje, hkrati s pravico do investiranja; pridobili bodo dovoljenje za izdajanje diplom in s tem postali tudi primerni kandidati za pridobivanje vladnih

sredstev za svoje delovanje in svoje študente (Robertson, Bonal, Dale, 2002). Pomembno vprašanje pa je, ali bodo pri tem, ko bodo v GATS vnašali določila za različne postavke, vsaj delno o njih tudi razpravljali. Cohen opozarja, da bi nas v WTO-jevi temeljni noti morala skrbeti posebna »ovira«, in sicer ugotavljanje »obstoja vladnih monopolov« (Cohen, 2000). Vladni monopoli pomenijo, da imajo izobraževalne organizacije, ki jih financira

*Pravila GATS
ogrožajo ekonomsko,
strateško in socialno vlogo
javnega izobraževanja.*

2005

vlada, posebne neupravičene prednosti, ker prejemajo subvencije. Te subvencije bi morali bodisi ukiniti ali dodeliti tudi zasebnemu sektorju, v smislu enakovrednega in pravičnega obravnavanja.

Pritisk se izvaja tudi s spodbujanjem javnih institucij, naj se vedejo bolj poslovno, naj ustvarjajo dobiček in naj ne ravnajo le v smislu, ko sta edini motiv in glavni cilj zaščita določenih disciplinarnih vednosti, ki so same sebi namen in torej ne ustvarjajo nikakršnega dobička (Robertson, Bonal, Dale, 2002). Tisti del temeljne note, ki vključuje dodeljevanje subvencij, je še posebej pomemben zato, ker bi kaj hitro lahko vsak poskus uvajanja kakršnekoli komercialno obarvane dejavnosti, ki bi se ga določena univerza lotila in ni ravno v sklopu njenih osnovnih aktivnosti kot javne ustanove, proglasili kot nepošteno tržno delovanje (Cohen, 2000). Cohen poudarja, da le v primeru, ko visokošolsko dejavnost v celoti financira vlada, ta ne podlega pravilom GATS-a. Ker pa praktično vsi visokošolski sistemi vsaj do neke meje vključujejo zasebne ponudnike in so vsaj delno tudi poslovno naravnani, lahko GATS prav vse do neke mere ogroža. Problem pa predstavlja tudi dejstvo, da je število komercialno delujočih javnih institucij vse večje, celo v smislu, da vstopajo v neposredno konkurenco z zasebnim sektorjem, tako glede financiranja kot glede ponudbe izobraževalnih storitev. Nekateri analitiki zatrjujejo, da vsaka ustanova, ki zahteva plačilo za svoje storitve (tudi javna), preide v kategorijo *komercialne dejavnosti* in jo mora kriti GATS v svoji sedanji obliki. Cohen (2000) poudarja, da bo zasebni sektor pridobil veliko moč za miniranje javne ponudbe izobraževalnih storitev z izpodbijanjem vladnih monopolov, če bodo v novemu krogu pogajanj uspešno odstranjene ovire svobodnega trženja, ki jih določa WTO.

Robertson, Bonal in Dale (2002) poudarjajo, da pravila GATS-a ogrožajo tako ekonomske in strateške funkcije kakor tudi socialne

funkcije, ki jih ima izobraževanje v državnih sistemih. Napad na državno suverenost se posledično kaže kot omejevanje sposobnosti države, da bi strateško investirala v izobraževanje. Možne posledice so lahko tudi kulturni vplivi GATS-a na posamezni državni izobraževalni sistem. Domet teh učinkov je kompleksen in zelo nepredvidljiv. Lahko bi vključeval najrazličnejše oblike kulturnega vdora, na primer besedila iz ZDA, ki obravnavajo znanost ali mešanje kultur kot rezultat kanalov globalnega izobraževanja.

Na podlagi analize pravil WTO-GATS Cohen ugotavlja, da bi hitenje pri odpiranju vseh visokošolskih trgov prostemu trženju v prihodnosti lahko predstavljalo resen problem velikih razsežnosti, ki bi ogrozil samo bistvo učinkovitega sistema javnega izobraževanja. Opozarja vse zagovornike javnega izobraževanja, da je nenehno nadziranje pogajanj WTO-GATS in informiranje javnosti o teh pogajanjih izredno pomembno.

DVOLIČNO VISOKO ŠOLSTVO V ZDA

Kljub temu, da Združene države Amerike niso podpisale GATS-a za področje visokega šolstva, njihovi zagovorniki prostega in dobičkonosnega trženja v izobraževalnem sektorju poudarjajo, da bi se moral svetovni izobraževalni trg popolnoma odpreti, reguliral pa naj bi ga WTO-GATS (Mundy, Iga, 2003; Altbach, 2003). Pri tem Altbach opozarja, da Američani ne marajo tujih »izobraževalnih produktov«. Medtem ko je v ZDA več kot pol milijona tujih študentov (kar prinaša 11 milijard dolarjev ameriški ekonomiji in s tem postavlja visokošolsko izobraževanje na peto mesto med storitvami, ki jih država izvozi), pa imajo redki od 143.000 ameriških študentov, ki prihajajo študirat 'čez lužo', namen, da bi si pridobili visokošolsko diplomu – zelo tipično zanje je, da ostajajo na tujem le kakšen semester ali celo manj (Altbach, 2003, str. 6).

Nadaljnje širjenje visokošolskih trgov po svetu bi koristilo predvsem ameriškim visokošolskim institucijam, brez kakršnekoli recipročne koristi za ostale države. Ameriške visokošolske institucije imajo že sedaj veliko prednost na tujih visokošolskih trgih, nadaljnja liberalizacija bi jih le še utrdila. Altbach opozarja ostale države, naj ne pričakujejo, da jim bo uzakonjenje prostega trga v izobraževanju s pomočjo GATS-a odprlo vrata na ameriško tržišče (Altbach, 2003, str. 7). Edini rezultat tega bi bil ta, da bi vse bolj agresivnim ameriškim ponudnikom izobraževanja omogočili še večji dostop do tujih trgov.

Tuje univerze tako ne dobijo ustreznega vračila z ameriški študenti. Primer spodletlega vstopa na ameriško visokošolsko tržišče je britanska Univerza odprtih vrat (Open University), ki se je pred kratkim poskusila uveljaviti na ameriških tleh, vendar ji to ni uspelo in je morala zapreti vse ameriške dejavnosti, četudi je vanje vložila ogromen finančni delež.

PROSTI VISOKOŠOLSKI TRG V SLOVENIJI?

Res je, da WTO-GATS lahko vpliva na izobraževanje na različne načine, tudi brez podpisanega sporazuma – še slabše pa je, če so izobraževalne storitve ali nekateri njihovi vidiki vključeni na poseben način, kot je to primer s Slovenijo. Ratifikacija petega protokola splošnega sporazuma o trženju storitev znotraj slovenskega programa specifičnih obveznosti in spiska oprostitev je bila objavljena v Uradnem listu Republike Slovenije 29. junija 1999. V Sloveniji nimamo omejitev pri dostopu tujcev ali zasebnih institucij, ki ponujajo visokošolske storitve, do slovenskega trga, tudi glede zgoraj omejenih prvih treh načinov trženja na področju visokega šolstva ne. Ni jasnega odgovora, zakaj se je slovenski vladi tako mudilo, da je zapečatila zavezanost GATS-u. Pomanjkanje

Tuji študenti prinašajo ZDA kar 11 milijard dolarjev letno.

ustreznih ponudnikov ni modra razlaga, kajti Slovenija je v zadnjih letih razvila številne visokošolske programe in ustanovila nove institucije. Kakorkoli že, ponudba visokošolskega izobraževanja v Sloveniji z zavezo GATS-u ni več popolnoma v rokah države. Vse tri slovenske univerze so sedaj še vse javne ustanove,

ki imajo vzpostavljene številne mednarodne povezave. Takšna ureditev je utemeljena na nacionalnih potrebah in dopušča tako izbor programov kot partnerjev. Z upoštevanjem pravil WTO se bo omajalo načelo, da univerza služi splošni javni blaginji. Univerze bodo postajale dovzetne za vse potencialne komercialne pritiskne tržišča, toliko bolj, če je to tržišče uveljavljeno s pomočjo mednarodnih sporazumov in zakonskih zahtev.

Pomen neoliberalizma je v Sloveniji na področju prenovljenega visokega šolstva več kot očiten. Zavezanost vlade GATS-u in zasebnim izobraževalnim institucijam. Po zakonu lahko zasebno visokošolsko inštitucijo ustanovijo tako slovenske kot tudi tuje pravne (ali tudi ne) osebe, pogoj je le, da praktično dokažejo pomembnost tržišča – v primerjavi z državo.

Značilno je, da se o prostem trgu na področju visokega šolstva ni dosti razmišljalo, še manj razpravljalo in zato skorajda ni bilo nasprotujočih odzivov. Vendar pa tudi tiste občasne razprave o vplivu globalizacije na visoko šolstvo niso doživele kaj dosti pozornosti javnosti, vsaj doslej ne. Kaže, da so se univerze v Sloveniji odločile za držo »počakajmo in bomo videli«.

Oklevanje v zvezi z bolonjskim procesom kaže na to, da poenotenje in standardizacija nista zadovoljivi rešitvi za visoko šolstvo. Številne razprave poudarjajo, da bi morali v okviru evropskega sistema visokega šolstva dopuščati avtonomnost, raznolikost in heterogenost. V tej zvezi je zanimivo, da slovenske univerze zagovarjajo institucionalno avtonomijo in nacionalno suverenost diplom in kurikulumov v kontekstu prilagajanja evropskim standardom, hkrati pa brez posebnega negodovanja sprejmejo pravila GATS-a, ki resno ogrožajo njihovo avtonomijo in spodkopavajo akademske temelje njihovih kurikulumov. Prilagajanje visokošolskim smernicam tujih zahodnih držav brez kritičnega razmisleka bi lahko bila napačna poteza za Slovenijo, kajti naš visokošolski sistem se mora ukvarjati z drugačnimi problemi kot visokošolski sistemi v državah, ki so postavile pravila igre znotraj globalizacije. Če torej sploh želimo zaščititi naše javno visoko šolstvo, bi morala naša akademska skupnost zahtevati zelo jasen odgovor vlade na vprašanje o tem, na kakšni točki so naša pogajanja z GATS-om v zvezi z visokim šolstvom, kakšen je položaj naše vlade znotraj teh pogajanj in ali so bile opravljene kakršnekoli analize o posledicah vpliva GATS-a na naše javno visoko šolstvo. Lahko le upamo, da bodo učinki liberalizacije trženja na prizadevanja za internacionalizacijo

Oklevanje v zvezi z bolonjskim procesom kaže na to, da poenotenje in standardizacija nista zadovoljivi rešitvi za visoko šolstvo. Številne razprave poudarjajo, da bi morali v okviru evropskega sistema visokega šolstva dopuščati avtonomnost, raznolikost in heterogenost.

V tej zvezi je zanimivo, da slovenske univerze zagovarjajo institucionalno avtonomijo in nacionalno suverenost diplom in kurikulumov v kontekstu prilagajanja evropskim standardom, hkrati pa brez posebnega negodovanja sprejmejo pravila GATS-a, ki resno ogrožajo njihovo avtonomijo in spodkopavajo akademske temelje njihovih kurikulumov.

Prilagajanje visokošolskim smernicam tujih zahodnih držav brez kritičnega razmisleka bi lahko bila napačna poteza za Slovenijo, kajti naš visokošolski sistem se mora ukvarjati z drugačnimi problemi kot visokošolski sistemi v državah, ki so postavile pravila igre znotraj globalizacije. Če torej sploh želimo zaščititi naše javno visoko šolstvo, bi morala naša akademska skupnost zahtevati zelo jasen odgovor vlade na vprašanje o tem, na kakšni točki so naša pogajanja z GATS-om v zvezi z visokim šolstvom, kakšen je položaj naše vlade znotraj teh pogajanj in ali so bile opravljene kakršnekoli analize o posledicah vpliva GATS-a na naše javno visoko šolstvo.

Lahko le upamo, da bodo učinki liberalizacije trženja na prizadevanja za internacionalizacijo

Lahko le upamo, da bodo učinki liberalizacije trženja na prizadevanja za internacionalizacijo

Univerze bodo postajale dovzetne za vse potencialne komercialne pritiskne tržišča.

Številni predstavniki akademskega sveta menijo, da je Slovenija premajhna, da bi kaj prida zanimala tuje investitorje s področja visokega šolstva. Zelo verjetno pa je takšno razmišljanje precej naivno. Bolj verjetno je le vprašanje časa, kdaj bodo v Sloveniji prosto tržili tuje »proizvajalce znanja« vseh vrst. Ko se bodo univerze v Sloveniji vključile na mednarodni visokošolski trg, ki ga uravnavajo pravila WTO-GATS, se bodo morale soočiti s tujimi programi in institucijami, ki se bodo osredotočile predvsem na denarni zaslužek, ne da bi kaj dosti razmišljale, kako prispevati k blaginji naše države ali kako oblikovati raziskovalce in diplomante, ki bodo ustrezali lokalnim potrebam.

jo visokega šolstva kar najbolj omiljeni. Seveda je internacionalizacija visokega šolstva mogoče bolje izpeljati z uporabo konvencij in sporazumov, ki niso del režima tržnih smeric. Kljub temu se postavlja vprašanje, ali bodo v slovenskem visokem šolstvu omejena finančna sredstva vse bolj uporabljali raje za tržno usmerjene dejavnosti kot za tiste, ki prinašajo intelektualne in socialne izboljšave.

Z odzivanjem na procese internacionalizacije, globalizacije in evropeizacije se za slovenske univerze in druge visokošolske institucije sprožijo novi izzivi – nove priložnosti in tudi pasti. Težko je odgovoriti na vprašanje, ali lahko slovensko visoko šolstvo uspešno konkurira na mednarodni sceni. Gotovo pa je, da v globaliziranem izobraževalnem svetu majhen slovenski visokošolski sistem ne more imeti veliko avtonomije ali konkurenčnega potenciala.

Kljub temu bi bilo potrebno vzpostaviti primerno ravnotežje med lokalnimi, internacionalnimi in globalnimi imperativi. Predvsem naj bi pri vključevanju slovenskega visokega šolstva v globalni red upoštevali nacionalne interese in kulturno tradicijo. Tudi zapuščine iz preteklosti ne bi smeli spregledati. Slovenske univerze so del nacionalnega intelektualnega kapitala, zato je pomembno, da še naprej gojimo in ohranjamo stabilnost, lokalni značaj ter kulturne in intelektualne korenine javno financiranih univerz. Da bi služila javnemu interesu, lahko slovenska akademska skupnost uvede številne pozitivne ukrepe. Na primer proučevanje in diagnosticiranje slabosti in nepravilnosti v naši družbi, strokovne raziskave in publikacije o revščini, korupciji, finančnih škandalih, etničnih polarizacijah in različnih oblikah netolerantnosti. Glede na to, da ti problemi niso izključna retorična lastnina politikov, morajo biti akademiki tisti, ki ljudi o tem poučijo in ozaveščajo. Istočasno pa je potrebno, da naše univerze sodelujejo v duhu odprtosti in širine, povezovanja, resnice in objektivnosti znotraj regionalnih, evrop-

skih in mednarodnih programov, projektov in mrež, ki promovirajo nepristranski študij in raziskovanje vprašanj modernega časa, kot so zaščita okolja, promocija človekovih pravic in pravic ljudstev, da živijo v miru.

ALI BODO UNIVERZE PREŽIVELE SEDANJE PRITISKE GLOBALNE KOMPETITIVNE NARAVNANOSTI?

Pojav svetovnega ekonomskega reda ima številne posledice za tradicionalne univerze, še zlasti za njihovo poslanstvo

in osrednje vrednote, kot so akademska svoboda, univerzalnost, nesebičnost in skepticizem. V novih okoliščinah univerze opuščajo svojo vlogo socialnih institucij in delujejo vse bolj kot industrija z izra-

zito prednostnimi ekonomskimi cilji in tržno naravnanimi vrednotami. V dobičkonosno naravnem visokem šolstvu lahko pričakujemo razpad tradicionalnih akademskih vrednot, kajti v takšnih okoliščinah postajajo odvečne. Še pred dobrimi desetimi leti se v razpravah o »tržišču« skorajda ni omenjalo univerze. Univerzo je namreč družba več stoletij prepoznala kot nekaj posebnega, ravno zato, ker so se njeni cilji dvigali iznad vsakdanjega trgovanja. Univerze so obravnavale kot »javno dobro«, kot nekaj dragocenega za družbo in kot takega vrednega vse podpore. Pustili so jim popolno avtonomnost in jih zaščitili pred zunanjimi pritiski prav zaradi prepričanja, da služijo širšim družbenim koristim. Večino univerz po svetu so ustanovile države in jih tudi subvencionirale. Pogosto so bile mednarodno naravnane in že od svojih začetkov dalje (tj. od svojega srednjeveškega evropskega izvora) so nudile domovanje svobodnemu, objektivno narav-

Ali lahko slovensko visoko šolstvo konkurira v mednarodnem okolju?

Cilji univerze se morajo dvigniti nad vsakdanje trgovanje.

nanemu raziskovanju, kritičnemu razmišljanju, družbeni kritiki in iskanju znanja zaradi znanja samega. Univerze so preživele skozi stoletja in prav njihova pogosto kritizirana konzervativna naravnost jim je omogočila, da so obdržale svoje ključne vrednote. V sedanjih okoliščinah pa so njihove posebne značilnosti in tradicionalne vrednote ogrožene.

Številni analitiki so zaskrbljeni, ker menijo, da danes univerza le izpolnjuje zunanja pričakovanja, ki se porajajo na podlagi pritiskov konkurence, s tem pa izgublja sposobnost kritične refleksije družbe, hkrati pa tudi sposobnost enakovrednega partnerstva z družbo. Povečana mednarodna konkurenčnost, trženje in potrošništvo na univerzah bi morali spodbuditi akademske skupnosti po vsem svetu, da povečajo medsebojno sodelovanje in ustvarijo medsebojno povezovanje ter tako zaščitijo osnovne vrednote svojih institucij. Verjetno je to edini način, da tradicionalne univerze v bodočnosti preživijo. Na srečo je v akademskem svetu še vedno veliko sodelovanja, ki se usmerja predvsem v pospeševanje mednarodnega raziskovanja, poučevanja in izboljšave akademskih programov. Aktivna intervencija pri zaščiti tradicionalnih vrednot naj bi zato postala stalna akademska dejavnost, ki bi presegala nacionalne meje.

In končno, če je ekonomska globalizacija politični odziv na strukturne pogoje (umik države iz urejanja in funkcij socialne blaginje v *intere-resu* mobilnosti kapitala in kompetitivnosti na svetovnem tržišču), iz tega sledi, da obstajajo alternativni načini odzivanja na enake pogoje in okoliščine. Če jih razumemo kot skupek smernic, kot zavestno dejanje človeškega delovanja, potem lažje protestiramo, izzovemo odziv in realno delujemo. Oblikovanje alternativ ob ekonomski globalizaciji je zato resnični izziv, ki bi ga lahko sprejele akademske skupnosti širom po svetu.

LITERATURA IN VIRI

- Altbach, P. G. (2000). The Crisis in Multinational Higher Education. *International Higher Education*, 21, str. 1–3.
 Altbach, P. G. (2001). Higher Education and the WTO:

Globalisation Run Amok.

International Higher Education, 23, str. 2–5.

Altbach, P. G. (2002). Perspectives on Internationalising Higher Education. *International Higher Education*, 27, str. 2–6.

Altbach, P. G. (2003). Why the United States Will Not Be a Market for Foreign Higher Education Products: A Case Against GATS. *International Higher Education*, 31, str. 5–7.

Background Note on Education Services (1998). The Council for Trade in Services the WTO. (Document S/C/W49, 23 September 1998). (Dostopno na http://docsonline.wto.org/gen_search.asp)

Bologna Declaration 1999. The European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education Convened in Bologna at the 19th of June 1999. (Dostopno na <http://www.unige.ch/ere/BolognaForum>)

Brown, T. (1999). Challenging globalisation as a discourse and phenomenon. *International Journal of Lifelong Education*, 1, str. 3–17.

Cohen, G. M. (2000). The World Trade Organisation and Post-Secondary Education: Implications for the Public System. Working Paper Series no. 1. Adelaide: the Hawke Institute at the University of South Australia.

Cottier, T., Breining-Kaufmann, C., Kennett, M. (2003). Liberalisation of Higher Education Services in Switzerland: The Impact of the General Agreement on Trade in Services (GATS). Berne: World Trade Institute of Universities of Berne.

Development of Higher Education in Slovenia (1998). Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport.

Ginsburg, M., Espinoza, O., Popa, S., Terano, M. (2003). Privatisation, Domestic Marketisation and International Commercialisation of Higher Education: vulnerabilities and opportunities for Chile and Romania within the framework of WTO/GATS. *Globalisation, Societies and Education*, 3, str. 413–445.

Huisman, J., Vrecco, D. (2003). Slovenia. V File, J., Goedegebuure, L. (ur.). *Real-Time Systems. Reflections on Higher Education in the Czech republic, Hungary, Poland and Slovenia*. The Hague, Brno: CHEPS, CROSS, Vutium, str. 95–109.

Kelsey, J. (2003). Legal Fetishism and the Contradictions of the GATS. *Globalisation, Societies and Education*, 3, str. 267–280.

Knight, J. (2003). Updating the Definition of Internationalization. *International Higher Education*, 33, str. 3–6.

Mundy, K., Iga, M. (2003). Hegemonic Exceptionalism and Legitimizing Bet-Hedging: paradoxes and lessons from the US and Japanese approaches to education services under the GATS. *Globalisation, Societies and Education*, 3, str. 281–319.

Noble, D. (1998). *Digital Diploma Mills: The Automation*

of Higher Education. (Dostopno na http://firstmonday.dk/issues/issues3_1)

Reichman, R. G. (2000). The Foreign Invasion of Israeli Higher Education. *International Higher Education*, 21, str. 3–4.

Robertson, S., Bonal, X., Dale, R. (2002). GATS and the Education Service Industry: The Politics of Scale and Global Reterritorialization, *Comparative Education Review*, 4, str. 472–496.

Scott, P. (1998). Massification, internationalisation and globalisation. V Scott, P. (ur.), *The Globalisation of higher education*. Buckingham: SHRE/Open University Press.

Welch, A. (2002). Going Global? Internationalising Australian Universities in a Time of Global Crisis. *Comparative Education Review*, 4, str. 433–471.

Wende, M.C. van der (2001). Internationalisation policies: about new trends and contrasting paradigms. *Higher Education Policy*, 14, str. 249–259.

Wit, H. de (2002). *Internationalisation of Higher Education in the United States of America and Europe: A Historical, Comparative, and Conceptual Analysis*. Westport, CT: Greenwood Publishers.